

بررسی و تبیین قوانین محیط زیست (ماده ۶،۲۰ قانون مدیریت پسماند و ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۹

کد مقاله: ۱۴۲۰۲

نویسنده: پناهی قره سو^۱، ذبیح اله شریفی^۲، سعید سپه‌وند^۳،
فردین حکیمی^۴

چکیده

در طول دهه‌های گذشته، به موازات تحولات قوانین در سطح بین‌المللی، نهادهای حقوقی کشور نیز اقدام به تدوین قوانین ومقررات گوناگون در جهت حفاظت محیط زیست نموده‌اند و این امر سبب تدوین موارد بیشتری از قوانین حقوق محیط-زیست (به ویژه قوانین مدیریت پسماند) که یکی از جوان‌ترین و مهم‌ترین شاخه‌های حقوق می باشد، گردید در حوزه تعریف جرایم و مجازاتهای مربوطه، در زمره قوانین کیفری به شمار می آید که جرایم موضوع این قانون تعزیری بوده ومجازات آنها نیز از نوع مجازاتهای تعزیری است. اگرچه قانون مدیریت پسماند از حیث محتوی حقوقی نسبتاً جامع است، اما به لحاظ گذشت زمان مجازاتهای تعیین شده در قانون به ویژه جزای نقدی، تناسبی با شرایط اقتصادی روز نداشته و نیازمند بازنگری و اصلاح می باشد؛ ضمن آنکه گرایش دستگاه قضا به اعمال جزای نقدی به جای مجازات حبس برای مجرمین، بازدارندگی آن را تا حد زیادی کاهش میدهد. در این تحقیق دو قانون مدیریت پسماند (بویژه مواد ۱۶،۲۰) به عنوان قانون خاص و مجازات اسلامی (ماده ۶۸۸) به عنوان قانون عام مورد توجه قرار گرفته؛ زیرا این دو قانون دامنه نسبتاً گسترده‌ای در حوزه حفاظت از محیط زیست دارند. در واقع زمانی که پاسخهای حمایتی وموارد پیشگیرانه توفیقی در جلوگیری از وقوع جرایم محیط‌زیستی پیدا نکردند و محیط‌زیست با آلودگی و تخریب روبرو شد، یعنی جرایم زیست محیطی واقع شده‌اند؛ لذا ناگزیر و به ناچار باید به حمایت کیفری از محیط‌زیست پرداخت و نسبت به ارائه پاسخهای کیفری موثر، اقدام کرد.

واژگان کلیدی: قانون، پسماند، مجازات و پاسخ‌های حمایتی

۱ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد محیط زیست دانشگاه تهران

۲ - دانش‌آموخته کارشناس ارشد منابع طبیعی دانشگاه یزد

۳ - دانش‌آموخته کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه پیام نور تهران

۴ - دانش‌آموخته کارشناس ارشد آلودگی محیط زیست دانشگاه آزاد مرکز تحقیقات تهران

آلودگی عبارتست از هرگونه تغییر در ویژگی اجزاء تشکیل دهنده محیط که استفاده قبلی از آنها را غیرممکن می سازد و به طور مستقیم یا غیرمستقیم منافع و حیات انسان و سایر موجودات زنده را به خطر می اندازد به استناد قانون مدیریت پسماندها: پسماند به مواد جامد، مایع و گاز (به غیر از فاضلاب) گفته می شود که به طور مستقیم یا غیر مستقیم حاصل از فعالیت انسان بوده و از نظر تولید کننده زائد تلقی می شود. به دلایل افزایش روزافزون زباله ها: رشد جمعیت، رشد چشمگیر صنعت، ارتقاء سطح بهداشتی جامعه، اهمیت اقتصادی زباله ها، مصون نگه داشتن محیط زیست از خطرات و آلودگی، در کشور ایران قانون مدیریت پسماند در سال ۱۳۸۳ به تصویب و به اجرا درآمد. از مهمترین مواد قانون مدیریت پسماند مواد ۷، ۱۶، قانون مدیریت پسماند می باشد. مهمترین تحول در زمینه تقویت مقررات و تضمین اقدامات زیست محیطی پس از انقلاب اسلامی، تصویب اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می باشد. درحقیقت با اختصاص یک اصل از اصول قانون اساسی به امر حفاظت محیط زیست، بر ضرورت و اعتبار اجرای مقررات مربوط به محیط زیست تأکید شده است (قانون پسماند، ۱۳۸۳).

قانون مدیریت پسماند به عنوان نقطه عطفی در توجه نظام حقوقی ایران در مورخ ۱۳۸۳/۳/۲۰ به عنوان یک قانون در زمینه مقابله با آثار خطرناک آلودگی و مشکلات ناشی از آن در اجرای بهینه سازی به تصویب رسیده است. ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی: هر اقدامی که از مصادیق تهدید بهداشت عمومی باشد جرم شناخته و مجازتش را نیز تعیین نموده است. مصادیق تهدید علیه بهداشت عمومی مشتمل بر ممنوعیت آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، آب و خاک، پسماند، کشتار غیر مجاز دام، محصولات کشاورزی با آب فاضلاب می باشد. تحلیل مقاله علل و عوامل و بررسی عناصر روانی، مادی و معنوی جرم، مرجع و اشخاص اعلام کننده و تشخیص دهنده جرم، مقید بودن و عمدی بودن و دیگر مشخصه های جرم تهدید علیه بهداشت عمومی پرداخته تا درست از این ماده با توجه به اصل حقوق کیفری مورد ارزیابی قرار گیرد (دادفر، حمید و همکاران، ۱۴۰۳).

به موازات تحولات اخیر حقوق بین الملل محیط زیست در حمایت و ارتقاء هنجارهای زیست محیطی، نهادهای حقوقی داخلی کشورهای مختلف نیز اقدام به تدوین قوانین و مقررات گوناگون در جهت حفاظت از محیط زیست نموده اند؛ ضمن آنکه تنوع مقررات موضوعه کشورها در خصوص برخورد با جرایم ارتكابی نسبت به محیط زیست، بیانگر نوع نگاه مقنن آن کشور به مسئله محیط زیست است. در راستای بررسی تحلیل موضوع حمایت کیفری از محیط زیست در حقوق ایران تنها به بررسی دو قانون مدیریت پسماند و مجازات اسلامی مبادرت می شود؛ البته لازم به ذکر است که انتخاب این دو قانون انتقافی نیست، زیرا این دو قانون در شمار منابع اصلی حفاظت از محیط زیست محسوب می شود (رضانی قوام آبادی، محمد حسین، ۱۳۸۸).

برخی معتقدند هرچند قوانین کیفری در حفاظت محیط زیست نقش زیادی را ایفا می کند ولی از آنجائیکه در این زمینه مشکل اساسی عبارت است از "تنظیم قانونی فعالیتهای موسسات تولیدی نسبتاً بزرگ"، لذا موثرترین وسیله برای نیل به این منظور، تعیین معیارهای دقیق مربوط به پخش و نشر مواد آلوده کننده و نیز معیارهای مشخصات و به کاربردن این معیارها از طریق مقررات اداری می باشد. قوانین کیفری نقش محدودی را در این زمینه ایفا می کنند و همین نقش محدود را هم تماماً با اجرای مقررات اداری ایفا می نمایند. (رضانی قوام آبادی، محمد حسین، ۱۳۸۸).

این سوال اساسی وجود دارد که چه نوع حقوقی برای حمایت از محیط زیست مناسب است؟ برخی معتقدند حقوق جزا، زیرا این حقوق عمده ترین وسیله حمایت موثر از ارزش های اجتماعی است و اثر تردیلی دارد. جامعه برای ایجاد محیط سالم به منظور زندگی پاکیزه ارزش های زیادی قائل است و برای نشان دادن اهمیت حقوق جزا علیه کسانی که بر ضد محیط زیست فعالیت می کنند استفاده می کند و در مقابل برخی دیگر حقوق دانان نظر مثبتی نسبت به این که تنها وسیله حمایت محیط زیست، حقوق جزا باشد ندارند و معتقدند که حقوق جزا در موارد ذیل مطرح است: اعمال اداری و با سبق تصمیم، رفتار عمدی و از روی بی احتیاطی، رفتار خصوصی و خسارت واقعی و عملی به قربانی، درحالی که در خسارت وارد کردن به محیط زیست اعمال جمعی و بی احتیاطی و مسامحه بعضاً مطرح است. علاوه بر این در خسارت زدن به محیط زیست صدمه به کل جامعه می خورد به جای این که به فرد مخصوصی وارد شود. به این دلایل معتقد هستند که بهتر است از حقوق اداری در جهت حمایت از محیط زیست استفاده شود. با این حال در مورد حالتی که حملات و تهاجمات عمدی نسبت به تمامیت محیط زیست وجود دارد شایسته است که از حقوق جزا استفاده شود (حیدرزاده، الهام و همکاران، ۱۳۹۲).

تمامی شاخه های حقوقی از جمله حقوق جزا به عنوان فرایندی برای نیل به کنترل اجتماعی ابداع شده اند. هدف آنها کنترل و تنظیم رفتار و فعالیت های افراد در جامعه است اما حقوق جزا با سایر رشته های حقوقی تفاوت دارد. این تفاوت بدین ترتیب است که حقوق جزا علیه کسانی که دستورات آن را نقض می نماید، از مجازات های خفت بار استفاده می کند.

با توجه به این که مجازات های تردیلی و تهریبی فقط در حقوق جزا به کار رفته و در سایر رشته های حقوقی از مجازات ها و مکانیزم های دیگر استفاده می شود ایجاب می کند که استفاده از حقوق جزا محدود به مواردی شود که اهمیت زیادی برای جامعه دارد و یا این که استفاده از سایر حوزه های حقوقی و اداری در آن مورد مفید و موثر نباشد. بنابراین در جهت حمایت و حفاظت

محیط زیست اگر بتوان برای کنترل رفتار افراد جامعه از حقوق اداری و یا سایر رشته ای ملایم حقوقی استفاده کرد و آنها را تنظیم نمود در اینصورت نه تنها استفاده از حقوق جزا صحیح نمی باشد بلکه چه بسا در مواردی زیادی مضر و خطرناک نیز می باشد. درواقع حقوق جزا به عنوان آخرین حد خشن ترین ابزار کنترلی می تواند به کار گرفته شود.

۲- مواد و روش ها

بخش اول

۱-۲- قانون مدیریت پسماند

حافظ خاص، از زمان تصویب در سال ۱۳۸۳ تاکنون این قانون اصلاح نگردیده است. یکی از مهمترین قدمهای قانون گذار ایران در جهت حفاظت محیط زیست، تدوین قانون شکار در تاریخ ۱۳۸۳ است. این قانون نه تنها در راستای حفاظت از محیط زیست مفید و موثر واقع شده است، بلکه در نهادینه شدن موضوع حفاظت محیط زیست را در قالب یک سازمان مستقل تقویت کرد. نکته دوم حایز اهمیت در این قانون موضوع جرم انگاری پسماند است که در ماده ۱۶ این قانون پیش بینی شده است.

ماده ۱۶ قانون مدیریت پسماندهایی از مهم ترین مقررات جزایی در زمینه حفاظت از محیط زیست در ایران محسوب می شود. این ماده با جرم انگاری فعالیت های غیرمجاز مرتبط با پسماند، تلاش کرده تا چارچوبی برای مقابله با آلودگی محیط زیست ناشی از مدیریت نادرست پسماندها فراهم کند. در این تحلیل، به بررسی ابعاد حقوقی این ماده، عناصر تشکیل دهنده جرم، مجازات های پیش بینی شده، چالش های اجرایی و نقش آن در کاهش آلودگی محیط زیست پرداخته می شود.

مدیریت پسماند به عنوان یکی از چالش های مهم زیست محیطی در عصر حاضر، نیازمند مقررات کارآمد و ضمانت های اجرایی قوی است. در ایران، قانون مدیریت پسماندها در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسید تا چارچوبی برای مدیریت جامع پسماندها فراهم کند. ماده ۱۶ این قانون، به عنوان یکی از مهم ترین مواد جزایی آن، فعالیت های غیرمجاز مرتبط با پسماند را جرم انگاری کرده و برای آن مجازات تعیین کرده است. این ماده در سال ۱۴۰۳ مورد اصلاح قرار گرفت و میزان جریمه های نقدی آن افزایش یافت. ماده ۱۶ قانون مدیریت پسماندها مقرر می دارد:

نگهداری، مخلوط کردن، جمع آوری، حمل و نقل، خرید و فروش، دفع، صدور و تخلیه پسماندها در محیط بر طبق مقررات این قانون و آیین نامه اجرایی آن خواهد بود. در غیر این صورت اشخاص متخلف به حکم مراجع قضایی به جزای نقدی در بار اول برای پسماندهای عادی از ۲۳,۰۰۰,۰۰۰ تا ۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال و برای سایر پسماندها از ۹۲,۰۰۰,۰۰۰ تا ۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال و در صورت تکرار، هر بار به دو برابر مجازات قبلی در این ماده محکوم می شوند (قانون مدیریت پسماند، ۱۳۸۳).

فعالیت های تحت شمول: این ماده طیف گسترده ای از فعالیت های مرتبط با پسماند شامل نگهداری، مخلوط کردن، جمع آوری، حمل و نقل، خرید و فروش، دفع، صدور و تخلیه را پوشش می دهد. تمایز بین پسماندها: بین پسماندهای عادی و سایر پسماندها (مانند پسماندهای صنعتی، پزشکی و خطرناک) تمایز قائل شده و مجازات متفاوتی برای آنها پیش بینی کرده است. تدریجی بودن مجازات: در صورت تکرار جرم، مجازات تا دو برابر افزایش می یابد که نشان دهنده رویکرد بازدارنده قانونگذار است.

-عناصر تشکیل دهنده جرم

عنصر قانونی: عنصر قانونی این جرم، ماده ۱۶ قانون مدیریت پسماندها است که به طور صریح فعالیت های غیرمجاز مرتبط با پسماند را جرم انگاری کرده است.

عنصر مادی: عنصر مادی این جرم، انجام هر یک از فعالیت های ذکر شده در ماده (مانند تخلیه پسماند در محیط، حمل و نقل غیرمجاز، خرید و فروش غیرمجاز) بدون رعایت مقررات قانون و آیین نامه اجرایی آن است. به عبارت دیگر، هر اقدام عملی که برخلاف ضوابط قانونی باشد، تحقق عنصر مادی جرم را فراهم می آورد.

عنصر معنوی: به طور کلی، تحقق این جرم مستلزم سوء نیت عام (قصد انجام عمل) است. اما در برخی موارد، تقصیر جزایی (بی احتیاطی یا عدم رعایت مقررات) نیز برای تحقق جرم کافی است. برای مثال، اگر متهم به دلیل بی احتیاطی موجب تخلیه پسماند در محیط شود، قابل مجازات است.

۲-۲- ماده ۲۰ قانون مدیریت پسماند و مجازات های آن

قانون مدیریت پسماندها با هدف ساماندهی و مدیریت پسماندهای مختلف از جمله پسماندهای عادی، صنعتی، پزشکی و ویژه تصویب شده است. ماده ۲۰ این قانون به طور خاص به موضوع تخلیه پسماند در اماکن غیرمجاز و مجازات های مرتبط با آن می پردازد. این تحلیل به بررسی مفاد این ماده ها در سیستم حقوقی و محیط زیستی ایران می پردازد.

بر اساس ماده ۲۰ قانون مدیریت پسماندها:

خودروهای تخلیه کننده پسماند در اماکن غیرمجاز، علاوه بر مجازاتهای مذکور، به یک تا ده هفته توقیف محکوم خواهند شد. تبصره ماده ۲۰: در صورتی که محل تخلیه، معابر عمومی، شهری و بین شهری باشد، به حداکثر میزان توقیف محکوم میشوند (قانون مدیریت پسماند، ۱۳۸۳).

هدف اصلی از تصویب این ماده: جلوگیری از تخلیه پسماند در مکانهای غیرمجاز، حفظ بهداشت عمومی و محیط زیست، حفظ زیبایی و نظافت معابر عمومی، پیشگیری از آلودگیهای ناشی از پسماندها

این ماده شامل موارد زیر میشود:

خودروهای حمل پسماند: کلیه وسایل نقلیه که برای حمل پسماند استفاده میشوند

انواع پسماند: همه انواع پسماند شامل عادی، ساختمانی، صنعتی و غیره

اماکن غیرمجاز: هر مکانی که به عنوان محل تخلیه پسماند تعیین نشده است

مجازاتهای در نظر گرفته شده در این ماده شامل: توقیف خودرو؛ به مدت یک تا ده هفته، مجازات تکمیلی؛ علاوه بر مجازاتهای اصلی پیش بینی شده در دیگر مواد قانون

با توجه به اهمیت موضوع پسماندهای ساختمانی، این ماده به طور خاص برای مقابله با تخلیه غیرمجاز نخاله های ساختمانی طراحی شده است. بر اساس اطلاعات موجود:

نخاله ساختمانی: به مواد باقیمانده از ساخت و ساز، تخریب، حفاری و تعمیرات اطلاق میشود

تخلقات رایج: ریختن نخاله در معابر عمومی، حمل و نقل غیراصولی و قرار دادن باکس نخاله در مکانهای غیرمجاز

پیامدهای تخلف: سد معبر، ایجاد خطر برای عبور و مرور، آلودگی محیط زیست و مشکلات بهداشتی

ماده ۲۰ قانون مدیریت پسماندها با در نظر گرفتن مجازات توقیف خودرو برای متخلفین، گام مهمی در جهت مقابله با تخلیه غیرمجاز پسماند برداشته است. با این حال، چالشهای اجرایی متعددی از جمله ضعف در نظارت، ناکافی بودن مجازاتها در برخی موارد، و کمبود امکانات مناسب برای تخلیه پسماند وجود دارد.

۲-۳- ماده ۲۰ قانون هوای پاک و مجازات های آن

قانون هوای پاک که در سال ۱۳۹۶ به تصویب رسید، با هدف مقابله با آلودگی هوا و حفظ محیط زیست تدوین شد. ماده ۲۰ این قانون به طور خاص به موضوع مدیریت پسماندها و ممنوعیت سوزاندن آنها میپردازد. این تحلیل به بررسی مفاد ماده ۲۰ و مجازاتهای مرتبط با آن در شرایط کنونی اقتصاد و محیط زیست ایران میپردازد.

ماده ۲۰ قانون هوای پاک موارد زیر را مشخص میکند:

انباشت پسماندهای بیمارستانی و صنعتی در معابر عمومی و فضای باز یا سوزاندن آنها ممنوع است.

انباشتن پسماندهای خانگی و ساختمانی در معابر عمومی و فضای باز خارج از مکانهای تعیین شده یا سوزاندن آنها ممنوع است.

سوزاندن بقایای گیاهی اراضی زراعی پس از برداشت محصول ممنوع است.

متخلفان حسب مورد به جزای نقدی درجه شش موضوع ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی محکوم میشوند.

مجازات نقض ماده ۲۰، جزای نقدی درجه شش است. بر اساس ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی، مجازاتهای نقدی به درجات مختلف تقسیم میشوند:

جزای نقدی درجه شش شامل جریمه نقدی معادل ۱۰ تا ۲۰ میلیون ریال یا معادل آن است.

این مجازات ممکن است برای اشخاص حقیقی و حقوقی اعمال شود (قانون هوای پاک، ۱۳۹۶).

نوع میزان و اجرای مجازات در مواد فوق از جهات عدیده قابل توجه است. اولاً وجود نوعی اشتراک در نوع مجازات که این اشتراک در میزان مجازات وجود ندارد. قانون گذار ایران مجازات جزای نقدی یا حبس را برای مرتکبین جرایم مذکور در این مواد در نظر میگیرد که در بعضی از مجازات شدیدتر و در بعضی خفیف تر می باشد؛ ثانياً مقنن اقدامات مجرمانه مستوجب مجازات را به طور حصری بیان کرده است. ثالثاً قانون گذار، قاضی را در انتخاب نوع مجازاتهای تعیین شده آزاد گذاشته است. وی می تواند از بین دوتنوع مجازات یعنی جزای نقدی و حبس یکی را انتخاب کند.

بخش دوم

۲-۴- قانون مجازات اسلامی حافظ عام

حقوق کیفری در جوامع گوناگون به عنوان یکی از ابزارهای موثر در خدمت حمایت و حفاظت از محیط زیست قرار دارد و در حقوق کیفری ایران نیز این موضوع از نظر دور نمانده است. به همین جهت قانون مجازات اسلامی به عنوان قانون عام به موضع

محیط زیست توجه نموده و موادی به آن اختصاص داده شده است. حفاظت از محیط زیست به طور خاص در مواد ۶۸۸ مجازات اسلامی مورد توجه قرار گرفته است.

ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی یکی از مهم‌ترین مقررات کیفری در حوزه حفاظت از محیط زیست در ایران محسوب می‌شود. این ماده با جرمانگاری اقدامات تهدیدکننده بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست، تلاش کرده تا چارچوبی برای مقابله با تخریب محیط زیست فراهم کند.

محیط زیست به عنوان بستر حیات بشری، نیازمند حمایت‌های قانونی مؤثر است. در ایران، قوانین متعددی برای حفاظت از محیط زیست تصویب شده‌اند که ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) یکی از مهم‌ترین آن‌ها محسوب می‌شود. این ماده با رویکردی عام و گسترده، به مقابله با اقدامات تهدیدکننده بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست می‌پردازد. با توجه به اهمیت ویژه مسأله پسماند و تأثیر مستقیم آن بر سلامت عمومی و محیط زیست، در این تحلیل به بررسی ابعاد حقوقی این ماده با تأکید بر جرم انگاری در حوزه پسماند پرداخته می‌شود (قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲).

ویژگی‌های حقوقی ماده ۶۸۸:

- جرائم غیرقابل گذشت: جرائم موضوع این ماده از جمله جرائم غیرقابل گذشت هستند که امکان تعقیب کیفری بدون نیاز به شاکی خصوصی را فراهم می‌کنند.

- صلاحیت مراجع قضایی: مرجع صالح به رسیدگی به این جرائم، دادگاه کیفری دو است.

- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی: این ماده برای اشخاص حقوقی نیز مسئولیت کیفری پیش‌بینی کرده است.

جرم انگاری در حوزه پسماند:

ماده ۶۸۸ به طور خاص به جرم انگاری در حوزه پسماند پرداخته است. بر اساس این ماده:

مصادیق مرتبط با پسماند: دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن زباله در خیابان‌ها

استفاده غیرمجاز از فاضلاب خام یا پساب تصفیه خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها

ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی با وجود برخی کاستی‌ها، گام مثبت و مهمی در راستای جرم انگاری عمومی تخریب محیط زیست در ایران محسوب می‌شود. رویکرد عام این ماده و شمول آن بر انواع آلودگی‌ها از جمله پسماند، امکان تعقیب کیفری طیف وسیعی از اقدامات مخرب را فراهم می‌آورد.

بخش سوم

- تفاوت در مجازاتها

ماده ۱۶: مجازات به صورت جزای نقدی است و میزان آن برای پسماندهای عادی و ویژه متفاوت است. همچنین در صورت تکرار جرم، مجازات تا دو برابر افزایش می‌یابد.

ماده ۶۸۸: مجازات به صورت حبس تا یک سال است و در صورت وجود قوانین خاص، مجازات شدیدتری اعمال می‌شود.

- تعارضهای حقوقی

تعارض در مجازات: یکی از تعارضهای آشکار بین دو ماده، تفاوت در نوع مجازات است. ماده ۱۶ تنها جزای نقدی را پیش‌بینی کرده، در حالی که ماده ۶۸۸ مجازات حبس را نیز شامل می‌شود. این تفاوت ممکن است منجر به تفسیرهای متفاوت در مراجع قضایی شود.

تعارض در مصادیق: برخی مصادیق مانند "تخلیه زباله در محیط" ممکن است تحت شمول هر دو ماده قرار گیرد. اما ماده ۱۶ به طور خاص به تخلیه پسماند می‌پردازد، در حالی که ماده ۶۸۸ آن را به عنوان تهدید علیه بهداشت عمومی تعریف می‌کند.

ماده ۱۶ مراجع قضایی را مسئول تشخیص جرم میدانند، در حالی که ماده ۶۸۸ وزارت بهداشت و سازمانهای دیگر را مسئول میدانند. این تفاوت ممکن است منجر به تداخل در مسئولیت‌ها شود.

ماده ۱۶ رویکردی مدیریتی و نظارتی دارد و به جنبه‌های فنی مدیریت پسماند می‌پردازد، در حالی که ماده ۶۸۸ رویکردی جزایی و کیفری دارد و به تهدیدات علیه بهداشت عمومی توجه می‌کند.

۳- بحث و نتایج

۳-۱- بررسی ضرورت حمایت جزایی از محیط زیست

سوال این است آیا ضرورت دارد برای حمایت از محیط‌زیست از ابزار حقوق جزا و مجازات استفاده نماییم یا خیر؟ و آیا برای حمایت از محیط‌زیست می‌توان از سایر حوزه‌ها و رشته‌های حقوق همانند حقوق اداری یا مدنی استفاده نمود، بدون این که نیازی به بکارگیری حقوق جزا باشد؟

برخی معتقدند هرچند قوانین کیفری در حفاظت محیط زیست نقش زیادی را ایفا می کند ولی از آنجائیکه در این زمینه مشکل اساسی عبارت است از تنظیم قانونی فعالیتهای موسسات تولیدی نسبتاً بزرگ، لذا موثرترین وسیله برای نیل به این منظور، تعیین معیارهای دقیق مربوط به پخش و نشر مواد آلوده کننده و نیز معیارهای مشخصات و به کاربردن این معیارها از طریق مقررات اداری می باشد. قوانین کیفری نقش محدودی را در این زمینه ایفا می کنند و همین نقش محدود را هم تماماً با اجرای مقررات اداری ایفا می نمایند. (حیدرزاده، الهام و همکاران، ۱۳۹۲)

به هر حال این سوال اساسی وجود دارد که چه نوع حقوقی برای حمایت از محیط زیست مناسب است؟ برخی معتقدند حقوق جزا، زیرا این حقوق عمده ترین وسیله حمایت موثر از ارزش های اجتماعی است و اثر تریلی دارد. جامعه برای ایجاد محیط سالم به منظور زندگی پاکیزه ارزش های زیادی قائل است و برای نشان دادن اهمیت حقوق جزا علیه کسانی که بر ضد محیط زیست فعالیت می کنند استفاده می کند و در مقابل برخی دیگر حقوق دانان نظر مثبتی نسبت به این که تنها وسیله حمایت محیط زیست، حقوق جزا باشد ندارند و معتقدند که حقوق جزا در موارد ذیل مطرح است:

اعمال اداری و با سبق تصمیم، رفتار عمدی و از روی بی احتیاطی، رفتار خصوصی و خسارت واقعی و عملی به قربانی، درحالی که در خسارت وارد کردن به محیط زیست اعمال جمعی و بی احتیاطی و مسامحه بعضاً مطرح است. علاوه بر این در خسارت زدن به محیط زیست صدمه به کل جامعه می خورد به جای این که به فرد مخصوصی وارد شود. به این دلایل معتقد هستند که بهتر است از حقوق اداری در جهت حمایت از محیط زیست استفاده شود. با این حال در مورد حالتی که حملات و تهاجمات عمدی نسبت به تمامیت محیط زیست وجود دارد شایسته است که از حقوق جزا استفاده شود (شامبیانی، هوشنگ، ۱۳۷۱).

۳-۲- پاسخ به جرایم

پاسخ به آلودگی های زیستگاه محیطی گسترده تر از واکنش در برابر آن است به عبارت دیگر پاسخ، هم شامل مرحله پیش از وقوع جرایم علیه محیط زیست و هم مرحله پس از آن را در بر می گیرد.

مرحله اول: پیشگیری از وقوع آلودگی و جرم محیط زیستی مرحله نخست پاسخ است که در برابر تخریب محیط زیست مورد استفاده قرار می گیرد. پیشگیری تعابیری مختلفی دارد و بر مبنای اینکه در چه موضوعی به کار گرفته شود، معنای پیشگیری متفاوتی خواهد داشت. اگرچه نفس پیشگیری در هر زمینه ای که باشد به عنوان مانعی برای بروز آفت و مشکل مورد نظر خواهد بود. مانند آن که گفته شده است پیشگیری مهم تر از درمان است سزای بکاریا اندیشمند معروف ایتالیایی قرن هیجدهم معتقد است که هدف اساسی قانونگذاری درست این است که بخواهد انسانها را به سمت بیشترین خوشبختی و یا کمترین بدبختی راهنمایی کند. همین موضوع نشان دهنده اهمیت فراوان پیشگیری از وقوع جرم می باشد (قاسمی، ناصر، ۱۳۸۴).

یکی از راههایی که می توان برای رسیدن به پاسخ پیشگیرانه مورد نظر از آن بهره برد، ایجاد محدودیت و ممنوعیت برای مدیریت پسمادها به منظور پیشگیری از آسیب رسیدن به محیط زیست است. بر مبنای بند و ماده ۱۱ قانون حفاظت بهسازی محیط زیست، و نیز براساس مصوبات شورای عالی حفاظت محیط زیست کمی و کیفی صید و شکار جانوران وحشی حمایت شده با پروانه عادی و با محدود بدون شکار و صید به تعداد معینی و با ممنوع بودن زنده گیری برخی پرندگان به هر حالت، از جمله وظایف و اختیارات سازمان محیط زیست و موارد دایمی آن مربوط به شورای عالی حفاظت محیط زیست است (حسینی، سید حسین، ۱۳۹۷). بنابراین سازمان و شورای یاد شده هرگاه تشخیص دهند که محیط زیست در معرض خطر قرار دارد می توانند با استفاده از این محدودیت ها و ممنوعیت ها به مقابله با آلودگی و تخریب محیط زیست بپردازند و مانع از ورود خسارت شوند. به عبارت دیگر پاسخ پیشگیرانه به آلودگی و تخریب محیط زیست علیه جرایم تهیه نمایند.

مرحله دوم پاسخ: این مرحله از پاسخ فراتر از زمانی است که اقدامات پیشگیرانه صورت می گیرد؛ زیرا آنگاه که پاسخ های پیشگیرانه مورد استفاده قرار می گیرد منظور آن است که تخریب زیان آور در محیط زیست پدید نیاید، اما این بخشی از پاسخ ها مربوط به وقتی است که جرم واقع شده است و باید نسبت به رفع و جبران آن اقدام کرد و نیز کوشش کرد تا شخص که مرتکب جرم زیست محیطی شده است از طریق تحمل این پاسخ ها متوجه نادرستی عمل خود شود و سعی کند که در آینده بار دیگر اقدام به تخریب و آلودگی محیط زیست و ارتکاب جرم علیه آن نکند. پاسخ ها در این مرحله می تواند کیفری، مدنی و اداری باشند.

۳-۳- شیوه های کیفری حمایت از محیط زیست

۳-۳-۱- نقش حقوق جزا در جامعه

تمامی شاخه های حقوقی از جمله حقوق جزا به عنوان فرایندی برای نیل به کنترل اجتماعی ابداع شده اند. هدف آنها کنترل و تنظیم رفتار و فعالیت های افراد در جامعه است اما حقوق جزا با سایر رشته های حقوقی تفاوت دارد. این تفاوت بدین ترتیب است که حقوق جزا علیه کسانی که دستورات آن را نقض می نماید، از مجازات های خفت بار استفاده می کند.

با توجه به این که مجازات‌های تزدیلی و ترهیبی فقط در حقوق جزا به کار رفته و در سایر رشته‌های حقوقی از مجازات‌ها و مکانیزم‌های دیگر استفاده می‌شود ایجاب می‌کند که استفاده از حقوق جزا محدود به مواردی شود که اهمیت زیادی برای جامعه دارد و یا این که استفاده از سایر حوزه‌های حقوقی و اداری در آن مورد مفید و موثر نباشد. بنابراین در جهت حمایت و حفاظت محیط‌زیست اگر بتوان برای کنترل رفتار افراد جامعه از حقوق اداری و یا سایر رشته‌ای ملایم حقوقی استفاده کرد و آنها را تنظیم نمود در اینصورت نه تنها استفاده از حقوق جزا صحیح نمی‌باشد بلکه چه بسا در مواردی زیادی مضر و خطرناک نیز می‌باشد. در واقع حقوق جزا به عنوان آخرین حد خشن‌ترین ابزار کنترلی می‌تواند به کار گرفته شود.

۳-۳-۲- پاسخ به جرایم زیست محیطی در حقوق ایران

آنگاه که پاسخ‌های حمایتی و پیشگیرانه توفیقی در جلوگیری از وقوع جرایم محیط زیستی پیدا نکردند و محیط زیست با آلودگی و تخریب روبرو شد یعنی جرایم زیست محیطی واقع شده‌اند؛ ناگزیر و به ناچار باید به حمایت کیفری از محیط زیست برخاست و نسبت به ارائه پاسخ‌های کیفری موثر اقدام کرد.

پاسخ‌های کیفری شامل حبس، جزای نقدی، تبعید، ضبط مال، مصادره اموال و گاهی ترکیبی از چند پاسخ مورد توجه قرار گرفته است.

۱- حبس: اصولاً حبس را به عنوان یکی از موثرترین ابزار دفاع جامعه در برابر بزهکاران نام برده‌اند. بیشتر کشورهای جهان از جمله ایران از این پاسخ کیفری استفاده می‌کنند.

بر مبنای ضوابط و مقررات قانونی مربوط به جرایم زیست محیطی حبس را می‌توان مهمترین و گسترده‌ترین پاسخ کیفری به این جرایم دانست. برخلاف آنچه در قوانین و مقررات زیست محیطی از این پاسخ بسیار استفاده شده در احکام دادگاه‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته و در پاره‌ای از آرای صادره حبس که پاسخ اصلی جرم زیست محیطی مقرر بوده جای خود را به جزای نقدی داده است.

بنابراین یک نظر ایرادی که می‌توان در این باره مطرح کرد این است که میزان ضرر و زیان وارده نشان‌دهنده عمق و گستردگی زیان‌هایی است که به محیط‌زیست وارد شده است. با این وجود دادگاه رسیدگی کننده از اعمال پاسخ کیفری مناسب خودداری کرده و حبس کمتر از حداقل مدت مقرر در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی تعیین کرده است. بنابراین اگر پاسخ کیفری حبس را پاسخ مناسب بدانیم در این صورت باید بگوییم که واکنش مرجع قضائی در این باره نامطلوب است و نشانگر بی‌اطلاعی یا بی‌توجهی دادگاه مذکور در زمینه محیط زیست و لزوم حمایت دقیق و فراگیر از آن است.

۲- جزای نقدی: از جمله پاسخ‌های دیگری که در زرادخانه کیفری کشورهای جهان و ایران یافت می‌شود جزای نقدی یا جریمه است که درباره آن مطالب گوناگونی بیان شده است و در بیشتر موارد این پاسخ را بهتر از پاسخ کیفری حبس دانسته‌اند.

۳- حبس و جزای نقدی: یکی دیگر از انواع پاسخ‌های به جرایم زیست محیطی پاسخی است که مرکب از حبس و جزای نقدی است.

۴- جزای نقدی و مصادره: پاسخ جزای نقدی و مصادره ابزار و وسایلی که برای ارتکاب جرم زیست محیطی از آنها استفاده شده است. نیز آنچه که در نتیجه صید غیر مجاز به دست آمده است موضوعی است که در قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی ایران به آن توجه شده است.

بنابراین برای پاسخ به جرم محیط زیستی از دو مجازات مالی استفاده شده است: جزای نقدی و مصادره. و این اندیشه نادرست است که هر قدر میزان جزای نقدی افزوده شود احتمال اثر بخشی آن نیز بیشتر می‌شود، بلکه اگر همین جریمه نقدی به شکل نسبی تعیین شود به مراتب بهتر است. همچنین مقنن می‌توانست از لغو پروانه و پاسخ‌های مشابه دیگر استفاده کند. تعیین پاسخ مصادره (خاص) در کنار پاسخ جزای نقدی می‌تواند نقش حمایتی و پیشگیرانه مفیدی داشته باشد.

۵- جزای نقدی و ضبط عین مال: هر چند که ضبط عین مال و مصادره خاص مورد بحث از نظر ماهیت و اثر یکی هستند اما از آنجا که در قوانین حقوق کیفری به صورت جداگانه مطرح شده‌اند در اینجا نیز جدای از یکدیگر مورد بحث قرار گرفته‌اند. به منظور حمایت از محیط زیست در برابر جرم زیست محیطی صید غیر مجاز ماهی و آبیان، پاسخ جزای نقدی و ضبط عین مال مورد توجه واقع شده است.

۶- حبس یا جزای نقدی: اعمال یکی از دو پاسخ حبس و جزای نقدی نوع دیگری از پاسخ‌های مقرر در قوانین و مقررات مربوط به محیط زیست است که در برابر جرایم زیست محیطی مورد استفاده قرار می‌گیرد (حیدرزاده، الهام و همکاران، ۱۳۹۲).

۳-۴- آسیب شناسی اجرای قوانین

مطالعه و آسیب شناسی اجرای قوانین و مقررات در ایران در خصوص حمایت و حفاظت از سیمای محیط زیست مبین نکات زیر است:

۳-۴-۱- کثرت قوانین

یکی از ویژگی‌های برجسته حقوق محیط زیست در عرصه داخلی و بین‌المللی، تنوع مقررات در حوزه محیط زیست است، هرچند این تنوع لزوماً به معنی حفاظت و حمایت موثرتر از محیط زیست نیست، زیرا تاثیرگذاری مطلوب مقررات، مستلزم ساز و کارهای اجرایی و نظارتی است.

قانون مدیریت پسماند به عنوان یک قانون خاص نقطه عطفی در حفاظت از حفاظت از سیمای محیط زیست به شمار می‌رود. این قانون محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی پیش‌بینی کرده و به دنبال آن اقدام به جرم‌انگاری برخی از اعمال نموده است. علاوه بر قانون مدیریت پسماند، قانون مجازات اسلامی نیز اقدام به جرم‌انگاری آلودگی محیط زیست شده کرده است. علیرغم این مقررات ما هنوز شاهد وجود ارتکاب اعمال مجرمانه در این حوزه هستیم. پرسش اساسی این است که آیا باید کماکان و صرفاً از ابزار حقوق کیفری استمداد جست و یا اینکه باید سایر ابزارهای کنترلی را جهت حفاظت از گونه‌های جانوری به خدمت گرفت؟ پرواضح است که حقوق کیفری از این منظر به منزله ابزاری جهت تحکیم ارزش‌های زیست محیطی خواهد بود و می‌تواند در جهت تحقق ضمانت اجرای موثر نقش مهمی را ایفا کند. با این حال نمی‌توان تنها به ابزار کیفری حقوق جزا یعنی مجازات صرف تکیه کرد و باید از ابزارهای موجود سایر رشته‌ها نیز استفاده نمود. در کنار قوانین و مقررات بایستی به نقش آگاه سازی افکار عمومی و نهادینه کردن موضوع حفاظت از محیط زیست در فرهنگ عامه توجه خاصی شود. آگاه سازی عمومی و نهادینه شدن موضوع محیط زیست موجب تحقق آرمان مندرج در اصل ۵۰ قانون اساسی است. مطابق این اصل حفاظت از محیط زیست وظیفه عمومی تلقی شده و به همین دلیل آگاه سازی عموم یکی از وظایف مهم متولیان و مدافعان حفظ محیط زیست محسوب می‌شود.

گسترش مشارکت فعالانه عموم نیز می‌تواند موجبات تحقق اصل پیشگیری حقوق بین‌الملل محیط‌زیست را فراهم نماید؛ زیرا تجربه و تخصص علمی نشان داده که ممانعت از آسیب‌های محیط‌زیستی هم به دلایل اقتصادی و هم به دلایل اکولوژیکی، یک قاعده طلایی است.

۳-۴-۲- آسیب‌شناسی قوانین و مقررات را می‌توان در چند محور اصلی دسته‌بندی کرد:

-پراکندگی و ناهماهنگی مقررات کیفری

مقررات مربوط به پسماند در قوانین مختلف و پراکنده‌ای از جمله قانون مجازات اسلامی (درباره آلوده کردن آب)، قانون حفاظت از هوا، قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌های مرزی، قانون تعزیرات حکومتی و خود قانون مدیریت پسماند وجود دارد. این پراکندگی منجر به سردرگمی مراجع قضایی و ضعف در اجرای یکپارچه می‌شود. مثال: ممکن است یک عمل واحد (مثلاً تخلیه پسماند صنعتی در رودخانه) هم تحت شمول قانون مدیریت پسماند باشد، هم قانون حفاظت از آب‌ها و هم ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (الزام به دفع عوامل مضره). این امر باعث می‌شود صلاحیت دادگاه‌ها و مجازات‌ها متفاوت باشد.

کمی‌گرایی و نامتناسب بودن مجازات‌ها: مجازات‌های پیش‌بینی شده در قانون مدیریت پسماند (مانند جریمه‌های نقدی) اغلب غیربازدارنده هستند. برای یک واحد صنعتی بزرگ، پرداخت جریمه‌ای چند میلیون تومانی بسیار ارزان‌تر از هزینه‌های بازیافت یا دفع اصولی پسماند است. این مجازات‌ها "هزینه انجام کسب‌وکار" محسوب می‌شوند، نه یک عامل بازدارنده واقعی.

-ابهام در تعریف جرائم و عناصر متشکله آن

قوانین اغلب در تعریف دقیق پسماند و ویژگی‌ها آلوده‌کننده ابهام دارند. همچنین، رابطه سببیت بین عمل مرتکب و نتیجه حادث شده (مثلاً آلودگی یک آبخوان زیرزمینی) به دلیل پیچیدگی‌های علمی، در دادگاه‌ها به سختی قابل اثبات است. مثال: ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تخلف از مقررات بهداشتی و آلوده کردن محیط زیست) یک ماده کلی است که برای اثبات جرم، نیاز به "علم قاضی" به وجود ضرر دارد. اثبات این "ضرر" به طور مستقیم و فوری اغلب دشوار است.

-ضعف در نظارت و کشف جرم

نهادهای نظارتی مانند سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت بهداشت، از نظر نیروی انسانی متخصص، تجهیزات و بودجه با محدودیت مواجه هستند. بسیاری از تخلفات در مناطق دورافتاده یا درون واحدهای صنعتی رخ می‌دهد که کشف آن‌ها بسیار سخت است. بنابراین، سیستم بیشتر بر اساس شکایت عمل می‌کند تا نظارت فعال.

-عدم توجه کافی به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

اگرچه در قوانین جدیدتر (مانند قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲) مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی پیش‌بینی شده، اما سازوکارهای اجرایی آن در حوزه پسماند هنوز به خوبی تبیین نشده است. مجازات اشخاص حقوقی (مانند تعطیلی موقت واحد صنعتی یا محرومیت از دریافت تسهیلات دولتی) می‌تواند بسیار موثرتر از مجازات مدیر آن باشد.

-کندی فرآیندهای دادرسی

پرونده‌های زیست‌محیطی به دلیل نیاز به کارشناسی‌های تخصصی و پیچیدگی ذاتی، اغلب در دادگاه‌ها طولانی می‌شوند. این کندی، هم باعث کاهش انگیزه شاکیان (مانند سمن‌ها) می‌شود و هم اثر بازدارندگی مجازات را از بین می‌برد. حقوق کیفری در حوزه مدیریت پسماند، اگرچه یک ضرورت انکارناپذیر است، اما در نظام حقوقی ایران با چالش‌های ساختاری، تقنینی و اجرایی متعددی روبرو است. رویکرد فعلی بیشتر عکس‌العملی و پس از وقوع جرم است تا پیشگیرانه و کنترل‌گر. برای کارآمدسازی این نظام، نیاز به یک تحول اساسی از وضعیت فعلی به سمت یک سیستم یکپارچه، پیشگیرانه و دارای مجازات‌های واقعاً بازدارنده است. بدون این تحول، قوانین کیفری موجود ابزارهای ضعیفی برای مقابله با بحران روزافزون پسماند خواهند بود.

۳-۵- روزآمد نبودن مجازات‌ها

عدم تطابق مجازات‌ها با شرایط روز از حیث اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی، موجبات کاهش قدرت بازدارندگی قوانین و مقررات این حوزه و جسورتر شدن متخلفین در حوزه شکار و صید شده است.

سازمان حفاظت محیط‌زیست در راستای اجرای وظایف و اختیارات مندرج یکی از پرسش‌های بنیادی موضوع ارزش‌گذاری این محیط زیست این است که آیا واقعاً ارزش‌گذاری محیط زیست امر صحیحی است که با تمسک به آن اقدام به تعیین مجازات مرتکبین شود؟ این موضوع چگونه در خصوص مناطق مختلف در اقلیم‌های مختلف قابل توجیه است؟ بی تردید چنین رویکردی مود انتقاد شدید مدافعان و طرفداران واقعی محیط زیست قرار دارد. قدر مسلم آن است که به هر تقدیر باید روشی را جهت تعیین دقیق‌تر مجازات کیفری این حوزه در پیش گرفت.

یکی از چالش‌های اساسی در اجرای این قانون، به ویژه ماده ۱۶، روزآمد نبودن مجازات‌های مالی در نظر گرفته شده برای متخلفان است. این مسئله باعث کاهش اثربخشی قانون و عدم انطباق با شرایط اقتصادی شده است. با این حال، این مجازات‌ها به دلیل تورم و تغییرات اقتصادی در ایران، به مرور زمان کارایی خود را از دست داده‌اند.

دلایل روزآمد نبودن مجازات‌ها، تأخیر در بازنگری قانونی، تورم و تغییرات اقتصادی، چالش‌های قانونگذاری، تعارض منافع بین نهادها، عدم مشارکت بخش خصوصی: در طرح‌های اصلاحی، نظرات بخش خصوصی و فعالان صنعت پسماند به اندازه کافی لحاظ نمی‌شود. این موضوع باعث می‌شود قانون به روز، پیچیدگی‌های اداری و بروکراسی پیامدهای روزآمد نبودن مجازات‌ها موجب کاهش بازدارندگی، افزایش تخلفات می‌شود.

از سوی دیگر تفاوت دیدگاه در کشور در خصوص توسعه و محیط زیست وجود دارد. علت واقعی این تضاد دیدگاه را باید در دو نگرش انسان محوری و محیط زیست محوری جستجو کرد. در رویکرد انسان محوری نگاه انسان به محیط زیست تنها از منظر فایده و نقشی که محیط زیست برای رفع نیازهای انسان ایفا می‌کند، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر در این طرز تلقی استفاده از منابع طبیعی برای رفع نیازها و بهره‌برداری اقتصادی از محیط زیست مورد نظر است. اما در رویکرد محیط زیست محوری، وضعیت کاملاً متفاوت است؛ به این معنا که محیط زیست نقش و جایگاه والایی دارد و احترام به آن فی‌ذاته به خاطر خود محیط زیست است.

۴- نتیجه‌گیری

قانون مدیریت پسماند (مصوب ۱۳۸۳ و آیین‌نامه‌های اجرایی آن) یک قانون عمدتاً اداری-حاکمیتی است که هدف اصلی آن تنظیم فرآیند تولید، جمع‌آوری، حمل و نقل، بازیافت و دفع پسماند است. با این حال، برای تضمین اجرای موثر، این قانون به ابزارهای حقوق کیفری متوسل می‌شود. به عبارت دیگر، حقوق کیفری به عنوان "چماق" یا آخرین راهکار برای مجبور کردن بازیگران (شهروندان، صنایع، نهادهای دولتی) به رعایت مقررات اداری عمل می‌کند. این ارتباط در اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ریشه دارد که حفاظت از محیط زیست را یک وظیفه عمومی دانسته و فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند را ممنوع اعلام کرده است.

با توجه به اینکه پیشگیری قبل از ابتلا بهترین درمان است و همچنین با توجه به هدف اصلی کارشناسان که سالم ماندن محیط زیست و جلوگیری از انتشار انواع آلودگی‌ها و انهدام مظاهر محیط زیست می‌باشد، اگر ابتدا محیط آلوده و تخریب شود و سپس ما به فکر مقابله با آن برآییم به هدف خود نخواهیم رسید و هرگونه برخورد با متخلفین حتی کیفر دادن سنگین آنها، هرگز شاخص‌های محیط‌زیست و حیات وحش را به وضعیت پیشین باز نخواهد گردانید. بنابراین برای پیشگیری از جرایم نخست قوانین باید روشن و ساده باشند و تمام امکانات کشور برای دفاع از آن بسیج شود و دوم آنکه مردم آموزش داده شوند و سوم به رعایت کنندگان پاداش داده شود. هر کشوری در زمینه حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست خود مسئول است، اما حفاظت از محیط زیست به طور حتم نمی‌تواند محدود به درون سرزمین و مرزها باشد و جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست و حل مشکلات مربوط به آن نیازمند همکاری مشترک ملت‌ها و دولت‌های مختلف است. وقتی که نتایج زیان بار اقدامات یک دولت بر محیط

زیست از مرزهای ملی و حتی منطقه نیز فراتر رود و به جایی برسد که تمامی دولتهای جهان و جامعه بین المللی را به دلیل تاثیر گذاری بر محیط زیست جهانی در بر گیرد در این مرحله نگرانی از آسیب های زیست محیطی با منافع یک یا چند دولت ارتباط ندارد و در این جاست که مشخص می شود حفاظت از محیط زیست فراتر از صلاحیت یک دولت است و نیازمند همکاری گسترده جهانی است.

یکی از بهترین و آسانترین راه های حمایت از محیط زیست ورود خود مردم در این راه است و تحریک انگیزه های مردمی برای رسیدن به این مقصود بسیار مفید و موثر است؛ زیرا وقتی مردم آگاه شوند که استمرار حیات آنها بستگی به وجود محیط زیست سالم دارد آنگاه انگیزه قوی در آنها ایجاد خواهد شد تا با همه امکانات و توان خویش در این راه قدم بردارند (۸). در کنار اقدامات موثر مردمی، اقدامات دولتی نقش چشمگیری برای حفاظت محیط زیست ملی داشته لذا نباید تاثیر گسترده دولت ها در دستیابی به این هدف غافل شد. دولت ها و مسئولان حکومتی بایستی از راه آموزش دادن مردم، تصویب قوانین مقررات و اجرای آنها به رویارویی جدی با آلودگی و تخریب محیط زیست بپردازند و نیز از راه همکاری با سایر دولت ها، ارائه این پاسخ ها را در عرصه بین المللی و جهانی گسترش دهند.

به هر تقدیر بایستی امیدوار بود که حقوق محیط زیست و عناصر آن مشمول رویکرد قضا زدایی قرار نگیرد بلکه بر عکس در این حوزه به همراه اقدامات کنشی لازم، تدابیر کیفری موثری برای قربانیان خاموش طبیعت اتخاذ گردد.

چنانکه مشاهده شد قوانین و مقررات لازم هرچند به روز نشده در کشور برای حفاظت از محیط زیست در حوزه مدیریت پسماند وجود دارد اما به دلایلی که در این بخش ذکر شد و نیز عدم آگاهی عمومی برای عامه مردم در باب اهمیت حفاظت از محیط زیست و دانش تخصصی به ویژه در بررسی قضایی پرونده ها، شاهد فرار متخلفین از زیر اجرای قانون به انحاء مختلف هستیم.

نکته حائز اهمیت این است که پیچیدگی های کلاف مانند که قابل باز شدن می باشد بر این نوع پرونده ها سایه انداخته و متخلفان را برای پاسخگویی به عدالت و عدم تکرار جرم، ترغیب می کند. بدیهی است تا زمانی که ضابطین قضایی در این حوزه، مردم و نیز شعبات قضایی به درک مشترکی از اهمیت موضوع نرسند، شاهد نتیجه خوبی در این حوزه نخواهیم بود.

منابع

- دادفر، حمید و همکاران، سی چالش کیفری مواد قانون پسماندها بر ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی، کنفرانس بین المللی معماری، شهرسازی، طراحی صنعت، هنر، سال ۱۴۰۳.
- رضانی قوام آبادی، محمد حسین. حمایت کیفری از گونه های جانوری محیط زیست در ایران، علوم محیطی، سال هفتم، شماره دوم، زمستان ۱۳۸۸
- قوام آبادی، محمد حسین. مشارکت و نقش زنان در حقوق بین الملل محیط زیست. مطالعات زنان، زمستان ۱۳۸۸، شماره ۲۱
- حیدرزاده، الهام و سجاد مظفری زاده. پیشگیری از جرایم محیط زیستی، فصلنامه اخلاق زیستی، سال سوم، شماره هفتم، بهار ۱۳۹۲.
- شامیبانی، هوشنگ. بزهکاری اطفال و نوجوانان. انتشارات پازنگ، ۱۳۷۱
- قاسمی، ناصر. مبانی تحقق جرائم زیست محیطی، فصلنامه دیدگاه های حقوقی، دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری، ۱۳۸۴.
- حسینی، سید حسین و حسن یوسفی. درآمدی بر حمایت کیفری از حقوق آب. آب و توسعه پایدار. سال ۵، شماره ۱، ۱۳۹۷
- متن قوانین و مقررات محیط زیست، قانون مدیریت پسماند، دستور العمل ها، سازمان حفاظت محیط زیست.
- از قانون مجازات اسلامی، با اصلاحات بعدی مصوب سال ۱۳۹۲.